

УДК 130.1:165:316.4

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2025.2.3>**Ковтун Наталія Михайлівна**

доктор філософських наук, професор,

завідувач кафедри філософії та політології

Житомирського державного університету імені Івана Франка

вул. Велика Бердичівська, 40, Житомир, Україна

orcid.org/0000-0002-5529-8655

СВОБОДА НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Вступ. В ситуації соціальної невизначеності сучасності, зумовленої пандемією COVID-19, прискореним переходом до якісного нового технологічного устрою виробництва, зростанням військової агресії, тероризму та екстремізму у сучасному світі, наукова спільнота постала перед гострою необхідністю визначення меж наукового пізнання, рівня свободи наукового пошуку і відповідальності вченого за результати своєї діяльності.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз природи, епістемологічних і методологічних характеристик свободи наукового пошуку в ситуації соціальної невизначеності та нестабільності. У статті сформульовано ряд завдань: проаналізувати вплив пандемії COVID-19 на свободу наукового пізнання; розкрити зміну парадигми свободи наукового пізнання під впливом появи зброї масового знищення та використання «етики страху»; з'ясувати вплив військових конфліктів на свободу наукового пізнання.

Методологічні і теоретичні основи дослідження базуються на використанні методології системного, порівняльного, герменевтичного аналізу.

Результати та висновки дослідження. Свобода наукового пізнання завбачує як можливість вільного обрання проблематики досліджень, відкритого і не фільтрованого доступу до інформації, так і має узгоджуватись з вимогами академічної доброчесності та може містити в собі контр-аверсійні та непопулярні ідеї. Якісна зміна підходів до свободи наукового пізнання відбулася через перетворення людства у XX ст. на колективного суб'єкта, який несе повну відповідальність за наслідки своєї діяльності. Свобода наукового пізнання базується на таких універсальних принципах, як універсалізм, колективізм, незацікавленість і організований скептицизм. Водночас під впливом комерціалізації наукових досліджень науковці все більше орієнтуються на замовників, власність, локальність, авторитарність і експертизу, що суттєво обмежує свободу наукового пошуку.

У період пандемії COVID-19 у площині свободи наукового пізнання простежувалося, як пожвавлення міжнародної наукової комунікації, так і змістовний та тематичний дисбаланс у наукових публікаціях, загальне скорочення кількості наукових публікацій, поширення анти-вакцинаторських рухів та формування недовіри до експертних висновків науковців. В умовах військових дій свобода наукового пізнання прямо обмежується через цензуру, переслідування вчених, закриття або релокації наукових установ та центрів, втрату наукових матеріально-технічних та інформаційних баз та ін.

Ключові слова: наука, наукове пізнання, свобода наукового пізнання, епістемологія та методологія наукового пізнання, соціальна невизначеність.

Вступ. В ситуації соціальної невизначеності сучасності, зумовленої пандемією COVID-19, прискореним переходом до якісного нового устрою виробництва та сфери послуг під впливом автоматизації, роботизації та діджиталізації, зростанням військової агресії, тероризму та екстремізму у сучасному світі, зокрема загрозою переростання російсько-української війни у глобальний військовий конфлікт, наукова спільнота постала перед гострою необхідністю визначення меж наукового пізнання, свободи наукового пошуку і відповідальності вченого за результати своєї діяльності. В умовах соціальної і геополітичної нестабільності, загрози глобального військового конфлікту будь-які наукові технології ставляться під контроль державними інституціями і зорієнтовуються, насамперед, на військово-промисловий комплекс.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз природи та епістемологічних і методологічних характеристик свободи наукового пошуку в ситуації соціальної невизначеності та нестабільності. У відповідності до поставленої мети у статті сформульовано ряд завдань: проаналізувати вплив пандемії COVID-19 на свободу наукового пізнання; розкрити зміну парадигми свободи наукового пізнання під впливом появи зброї масового знищення та використання «етики страху» в наукових дослідженнях; з'ясувати вплив військових конфліктів на свободу наукового пізнання.

Методологічні та теоретичні основи дослідження базуються на використанні методології системного, порівняльного та герменевтичного аналізу. У процесі дослідження автор спирався на концептуальні положення і висновки цілого ряду дослідників: у контексті дослідження свободи наукового пізнання – на праці С. Дрейфус, М. Едмондсона, Дж. Зімана, Р. Мертона, М. Раян, Н. Хатченса, Ф. Фернандеса; у контексті впливу російсько-української війни на свободу наукового пізнання – на дослідження І. Богданова, Н. Лопатіної, А. Попової, Ю. Сичікової, Н. Цибуляк; у площині впливу соціальної невизначеності, зокрема пандемії і карантинних обмежень, на свободу наукового пошуку – на праці О. Кубальського та Л. Рижка.

Результати дослідження. Свобода наукового пізнання і проблематика соціальної відповідальності вченого пройшла значну еволюцію у різні періоди існування людства. Свобода наукового пізнання й академічна свобода загалом, за твердженням американського дослідника Н. Хатченса, надає можливість досліднику на незалежність у науковій діяльності. Утім, не всі політичні системи в сучасних умовах забезпечують академічну свободу і багато держав в останні роки посягають на автономію вищої освіти та наукової діяльності [1]. Це пов'язується, насамперед, з неможливістю науковця вільно обирати як дослідницьку проблематику, так і її методологію. Більше того, свобода наукового пізнання може містити в собі часто контраверсійні і непопулярні ідеї, які виявляються під час популяризації та апробації результатів наукових досліджень на різних форумах, симпозіумах та конференціях.

Свобода наукового пошуку, як зауважують американські дослідниці С. Дрейфус та М. Раян, завбачує можливість відкритого і не фільтрованого доступу до інформації, баз і колекцій інформації, які містять у собі різні підходи і різні точки зору за умови збереження конфіденційності доступу науковців до них [2]. Водночас свобода наукового пошуку обов'язково має узгоджуватись з вимогами академічної свободи і академічної доброчесності.

Якнайповніше свобода наукового пошуку реалізується у демократичних країнах, адже вона є важливим елементом автономії закладів вищої освіти та базовим елементом академічної культури. У сучасному світі засади академічної свободи регулюються цілою низкою документів, як-от: Лімська декларація «Про академічну свободу і автономію вищих навчальних закладів» (1988), рекомендаціями міжнародних організацій ЮНЕСКО і МОП «Про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів» (1997), Великій хартії європейських університетів (1988; 1998). Власне у Великій хартії європейських університетів обґрунтовується, що ключовим завданням університетів є забезпечення наукової діяльності поза втручаннями ззовні, зокрема з боку економічних та політичних інституцій, що для «забезпечення свободи в дослідженнях і викладанні всім членам університетського суспільства мають бути надані необхідні засоби для її реалізації» [3]. У хартії наголошується, що саме свобода наукових досліджень є основою інноваційного, динамічного розвитку будь-яких демократичних суспільних систем, а в більш широкому розумінні й будь-якого суспільного прогресу.

У сучасній науковій парадигмі досі залишаються затребуваними принципи діяльності дослідника, сформульовані американським вченим Р. Мертоном. Серед них ключовими є універсалізм, колективізм, незацікавленість і організований скептицизм в наукових дослідженнях. Вони покликані забезпечити появу якісного нового знання про реальність на засадах професійної комунікації між вченими та морально вмотивованої поведінки [4]. Порушення цих норм вказує на девіантність поведінки вченого і його протистояння з науковим середовищем. Кожен науковець, за твердженням Р. Мертона, має постійно доводити критиками доцільність своїх

наукових досліджень. І лише тоді, коли мета дослідження насправді є невід'ємною частиною культури соціуму, можна «говорити про потребу спрямувати науковий і технологічний інтерес у відповідні галузі» [4, р. 655].

Однак у сучасному світі суспільні потреби і «конкурентне ринкове середовище вимагають від сучасної науки прикладних досліджень, що змінює і принципи дослідницької роботи» науковців [5, с. 59]. Прикладні дослідження спрямовані на вирішення конкретних проблем і представляють інтерес, насамперед для замовників і невеликої частини науковців. Щодо таких досліджень новозеландський науковець Дж. Зіман запропонував інший перелік принципів, які їх регулюють: націленість на замовника, власність, локальність, авторитарність і експертиза [6]. Ці принципи, з одного боку, обмежують свободу наукового пошуку і зводять її до сфери зацікавленості замовника. Утім, з другого боку, такі дослідження зазвичай є ближчими до безпосередніх технологічних рішень і є більш конкурентоздатними на ринку.

Зважаючи на важливість конкуренції в науці, О. Кубальський зауважує, що для нівеляції негативного впливу комерційних чинників в науці, потрібно розвивати «спонукальні важелі щодо здійснення пізнавальної діяльності», посилювати престижність наукової діяльності та повагу до науковців [7, с. 134]. В таких умовах етичні, культурні норми і бар'єри мають бути запобіжниками у процесі перетворення наукової діяльності на антигуманну або репресивну.

Водночас означені принципи наукового етосу, свободи наукового пізнання в екстраординарних умовах пандемії за слушними міркуваннями українського дослідника Л. Рижка не сприяють ефективній науковій діяльності в ситуації, «коли важливого значення набувають консолідація світової наукової спільноти, наявність комунікації з владою та суспільством, а також повернення до класичних ціннісних орієнтирів, передусім норм колективізму» [5, с. 59]. В умовах пандемії COVID-19, незважаючи на гостру конкуренцію у сфері розробки вакцин між різними фармакологічними компаніями і навіть державами, відбулося поживлення міжнародної наукової комунікації і співробітництва, що втілювалося у різних формах: проведенні міжнародних консультацій, форумів і конференцій, активізації принципів «відкритої науки», актуалізації упровадження принципів стійкості, інклюзивності та лабільності сталого розвитку, появі нових форм взаємодії між державними інституціями і приватними дослідницькими структурами, пришвидшеному упровадженні цифрових форм взаємодії між науковцями різних країн та ін.

Попри це, у науковій сфері простежувалися і негативні наслідки пандемії COVID-19. Це втілювалося, насамперед, у скороченні кількості статей в наукових журналах, зокрема написаних жінками. Також у роки пандемії, як стверджує Л. Рижко, неперіоритетними у наукових журналах виявилися статті, не пов'язані з COVID-19 [5, с. 62]. У підсумку в період пандемії та карантину це призвело до змістовного і тематичного дисбалансу у науковій сфері.

Ще одним непрямим але надзвичайно загрозливим наслідком COVID-19 для наукової сфери стало поширення у світі антивакцинаторських рухів, недовіра до вакцинування і експертних висновків учених, а відтак і втрата довіри до їх діяльності. Одним з показових проявів таких тенденцій стало призначення у лютому 2025 року антивакцинатора і прихильника теорій змови Роберта Кеннеді на посаду міністра охорони здоров'я та соціальних служб США [8]. Одним з ключових факторів антивакцинаторських рухів і поширення дезінформації про COVID-19 стала тотальна інтернетизація суспільного й індивідуального життя сучасної людини та глобальне поширення соціальних мереж. В таких умовах більшість громадян у різних країнах світу зверталися за інформацією не до офіційних державних органів або експертів-науковців, а до ніким не регульованого і нічим не обмеженого контенту Інтернет-платформ.

В ситуації екстраординарних умов пандемії «експертам доводилося працювати в ситуації «епістемологічної невизначеності», тобто в умовах неповної інформації, мінливої ситуації, обмеженого часу та іноді нечітко поставлених завдань» [5, с. 66]. Відтак, науковці, експертне середовище і громадяни мають усвідомлювати, що рекомендації вчених у деяких екстраординарних випадках доводиться корегувати, адаптувати до нових даних. А це сприяє посиленню недовіри і скептицизму до висновків вчених.

Вихід з ситуації лежить у площині розвитку критичного мислення у громадян, формування належного рівня освіти і наукового світогляду у керівників різного рівня, які могли б відрізняти висновки з завершених наукових досліджень від попередніх результатів наукових пошуків а також розуміли, що наукова істина є результатом наукового консенсусу.

Свобода наукового пізнання у сучасному світі діалектично пов'язана з відповідальністю вченого за результати наукової діяльності. Відповідальність науковця реалізується у двох площинах: відповідальності дослідника щодо самої сфери науки та відповідальності вченого перед суспільством загалом (П. Ходжсон). Утім таке розмежування є умовним, «адже не існує жодної наукової діяльності поза межами суспільства» [9, с. 10]. Будь-яка пізнавальна діяльність, зокрема наукова, має суспільний характер, а наукові результати, розробки та інновації створюються для соціуму і саме на нього спрямовані.

При цьому перед науковцями постає інше питання, який ступінь відповідальності несуть представники фундаментальної та прикладної експериментальної науки. На нашу думку, «від оприлюднення висновків у межах фундаментальних досліджень до їх втілення на практиці можуть пройти роки і навіть десятиліття» [9, с. 11]. А тому у теперішньому часі у сфері фундаментальних досліджень можемо говорити переважно про моральний рівень відповідальності науковця за свої винаходи.

Утім, свобода наукового пошуку і в цьому випадку має бути обмежена, адже науковець має оприлюднити будь-які свої здогадки про можливі негативні наслідки застосування відкриття і зробити все можливе для їх нівеляції. Інша справа, що винаходи і відкриття у сфері фундаментальних наук залишаються затребуваними й через десятиліття, а той сотні років після смерті науковця-винахідника. У часовому вимірі відбувається відчуження творіння від свого творця: наукове відкриття починає жити своїм життям, незалежним від бажань і волінь творця. При цьому його застосування у майбутньому у різних сферах дійсності може мати непрогнозовані, а часто й дуже негативні наслідки.

На сучасному етапі розвитку у сфері етики наукового пізнання піднімаються дискусії про можливість застосування клятви Гіппократа щодо регуляції свободи наукових досліджень у сфері фундаментальної науки. Причиною таких дискусій стало зближення фундаментальних і прикладних досліджень через створення сучасних промислових лабораторій або науково-виробничих комплексів, де поєднуються фундаментальні дослідження з безпосереднім упродовженням їх на практиці. У такій ситуації науковець відразу може прогнозувати результати втілення своїх наукових розробок.

Якісні зміни у сфері оцінки свободи наукових досліджень відбулися в другій половині ХХ століття. Фактично до появи зброї масового знищення, зокрема ядерної і термоядерної, діяльність людини безпосередньо і прямо не загрожувала знищенням самої планети і всього живого. Такий тип етики науковця і людини загалом американо-німецький філософ-екзистенціаліст Г. Йонас пояснює чотирма ключовими принципами: 1) вся сфера *techne*, окрім медицини тривалий час залишалася нейтральною, адже не порушувала природний стан речей; 2) моральні принципи і норми регулювали лише спілкування між людьми; 3) природа людини вважалася незмінною і не була об'єктом впливу *techne*; 4) категорії моралі розглядалися у площині «тут-і-тепер» і вони не впливали на далеке майбутнє. Але на сучасному етапі розвитку техногенне підкорення «природи, що мало на меті щастя людей, своїми надмірними успіхами, які поширюються й на природу самої людини, перетворилося на виклик людському буттю як такому» [10, с. 7]. А тому науковці мають усвідомлювати, що людство вже кардинально впливає на природу через забруднення землі, води, повітря, провокуючи реальне знищення ареалу існування всіх живих істот. Внаслідок цього воно перетворилася через використання техніки в колективного суб'єкта наукової діяльності, для якого слід сформулювати нові імперативи свободи наукового пізнання та якісно нову парадигму відповідальності за наслідки своєї наукової діяльності.

У зв'язку з цим дуже затребуваними є сформульований Г. Йонасом новий імператив діяльності людини і науковця зокрема в сучасному світі. Філософ пропонує два варіанти його формулювання. Перший з них звучить: «Чини так, щоб наслідки твоєї діяльності

узгоджувалися з продовженням автентичного людського життя на землі». А другий варіант імперативу можна сформулювати, як: «Занось до свого теперішнього вибору як спів-предмет твого воління цілісність людини в майбутньому» [10, с. 27–28]. Цей імператив діяльності дозволяє пов'язати далеке майбутнє з теперішньою діяльністю вченого. Окрім цього, філософ вводить два ключові принципи запропонованого імперативу наукової діяльності: визнання науковцем віддалених наслідків діяльності, а також емпатії щодо долі, нещастя і страждань прийдешніх поколінь.

Ефективне впровадження у суспільну свідомість нового імперативу діяльності вченого Г. Йонас пов'язує з методологічним принципом «етики страху» як можливості усвідомлення цінності існування самої людини і людства загалом. «Етика страху» дозволяє екстраполювати ймовірні наслідки наукових відкриттів на майбутнє людства, а це дає можливість розмішувати знання між ідеальними етичними принципами і практичними знаннями, які є сферою політичного застосування [10, с. 49]. Зауважимо, що принцип «етики страху» активно використовується на сучасному етапі розвитку не тільки в науковій сфері. Він активно використовується агресивними режимами у політичній сфері. І саме «етикою страху» у межах ядерного залякування користується РФ для продовження агресивної війни геноцидного типу проти України. Це залякування виявилось дуже ефективним, адже розвинуті країни західного світу, маючи багатократну фінансову і військову перевагу над РФ, постійно поступаються їй. А відтак, людству ще слід навчитися ефективно використовувати «етику страху» в науковій та технологічній діяльності і нівелювати такі спроби у сфері ведення агресивних воєн і терористичних актів.

В таких умовах військово-політична необхідність вступає у суперечність з етичними вимогами до наукової діяльності, які базуються на дотриманні принципу відсутності потенційної шкоди від наукових розробок, як для людини, так і суспільства загалом. Свобода наукового пізнання й академічна свобода зокрема перебувають під серйозною загрозою в умовах політичних і військових конфліктів. Прикладом такої ситуації є системне обмеження наукової і академічної свободи на окупованих РФ територіях України.

Як зауважує українська дослідниця А. Попова, в умовах військових дій окупаційні режими, зазвичай, вводять суворий контроль за науковою діяльністю, що проявляється в цензурі, переслідуванні вчених, закритті або релокації навчальних установ та наукових центрів, припиненні наукової діяльності, втраті матеріально-технічної та інформаційної баз [11, с. 94]. Під час російсько-української війни, як наголошують представники групи дослідників на чолі з Н. Лопатиною, українська академічна спільнота постала перед жорстокою реальністю, яка втілюється у повному або тимчасовому призупиненні освітнього процесу, релокації закладів освіти і науки, захопленні їх приміщень окупаційними військами, руйнуванні або закритті доступу до лабораторій та дослідницьких баз даних, втраті академічного потенціалу, переслідуванні українських освітян та науковців [12]. Промовистим прикладом таких переслідувань і катувань на окупованій РФ території Донецької області стала доля українського релігієзнавця Ігоря Козловського, який 700 днів з 2016 року перебував у полоні бойовиків ДНР, зокрема в катівні «Ізоляція».

Висновки. Свобода наукового пізнання, з одного боку, завбачує можливість вільного обрання науковцями проблематики і тематики наукових досліджень, відкритого і не фільтрованого доступу до інформації, баз і колекцій даних. З другого боку, свобода наукового пошуку має узгоджуватись з вимогами академічної доброчесності і може містити в собі контраверсійні та непопулярні на сучасному етапі розвитку ідеї. Водночас науковець має оприлюднювати будь-які свої міркування і припущення про можливі негативні наслідки застосування відкриття і зробити все можливе для їх нівеляції.

Свобода наукового пізнання в умовах постіндустріального суспільства базується на таких універсальних принципах, як універсалізм, колективізм, незацікавленість і організований скептицизм в наукових дослідженнях (Р. Мертон). Водночас під впливом комерціалізації та прагматизації наукових досліджень в сучасному світі науковці все більше орієнтуються на замовників, власність, локальність, авторитарність і експертизу (Дж. Зіман). Це, з одного боку,

обмежує свободу наукового пошуку, а, з другого боку, робить результати наукових досліджень більш конкурентоздатними на ринку, наближаючи їх до безпосередніх технологічних рішень і комерційного використання.

У період пандемії COVID-19 у площині свободи наукового пізнання також простежувалися суперечливі тенденції: відбулося як поживавлення міжнародної наукової комунікації і співробітництва, так і змістовний та тематичний дисбаланс у наукових публікаціях через концентрацію на проблемі пандемії та карантинних обмежень, загальне скорочення кількості наукових публікацій, поширення антивакцинаторських рухів у різних країнах світу, формування недовіри до вакцинування і експертних висновків науковців.

У багатьох країнах світу в ситуації соціальної невизначеності та нестабільності, реальної загрози глобального військового конфлікту свобода наукових досліджень перебуває перед загрозою серйозною обмежень, адже в таких умовах будь-які наукові інновації та технології ставляться під контроль держави і зорієнтовуються переважно на військово-промисловий комплекс. В умовах військових дій свобода наукового пізнання прямо обмежується, коли окупаційні режими вводять суворий контроль за науковою діяльністю, що проявляється в цензурі, переслідуванні вчених, закритті або релокації наукових установ та центрів, припиненні наукової діяльності, втраті наукових матеріально-технічних та інформаційних баз та ін. В екстраординарних умовах військових дій або пандемій науковці, експертне середовище і громадяни мають усвідомлювати, що рекомендації вчених у виняткових випадках доводиться корегувати та адаптувати до мінливого середовища, що наукова істина значною мірою є результатом наукового консенсусу у конкретній сфері дійсності.

Якісна зміна підходів до свободи наукового пізнання відбулася у XX ст. через перетворення людства на колективного суб'єкта наукової діяльності, який несе повну відповідальність за наслідки наукових і технологічних інновацій. У контексті цього затребуваною є необхідність формулювання якісно нового імперативу діяльності сучасного науковця: «Чини так, щоб наслідки твоєї діяльності узгоджувалися з продовженням автентичного людського життя на землі» (Г. Йонас). Людство в умовах загрози використання зброї масового знищення має навчитися ефективно використовувати «етику страху» в науковій та технологічній діяльності. У підсумку саме етичні, культурні норми і бар'єри мають стати ефективними запобіжниками у процесі можливого перетворення наукової діяльності на антигуманну або репресивну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hutchens N. H., Edmondson M. L., & Fernandez F. J. Academic freedom protections in national and international law. *International Encyclopedia of Education: Fourth Edition*. 2022. Pp. 174–182). URL: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-818630-5.02012-1> (дата звернення 17.01.2025).
2. Dreyfuss S., Ryan M. Academic Freedom: The Continuing Challenge. *Portal: Libraries and the Academy*. 2016. Vol. 16. № 1. P. 1–9. URL: https://www.researchgate.net/publication/295542148_Academic_Freedom_The_Continuing_Challenge (дата звернення 25. 03.2025).
3. Magna Charta Universitatum, 1988. URL: <https://www.magna-charta.org/magna-charta/en/magna-charta-universitatum/mcu-1988> (дата звернення 21. 02.2025).
4. Merton R. King. *Social Theory and Social Structure: Toward the Codification of Theory and Research*. New York: The Free Press, 1968. 698 с. URL: <https://surl.li/lihrpp> (дата звернення 02.03.2025).
5. Рижко Л. В. Соціальні та гносеологічні виклики і трансформації наукового етосу (на прикладі аналізу пандемії COVID-19). *Наука та наукознавство*. 2023. № 1 (119). С. 57–68. URL: <https://doi.org/10.15407/sofs2023.01.057> (дата звернення 11.02.2025).
6. Ziman J. *Real Science: What It is, and What It Means*. Cambridge University Press, Cambridge, 2000. 330 p.
7. Кубальський Олег. Конкуренція в науці та культурно-гуманістичні цінності. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers*. 2022. 11 (88). P. 128–137. URL: <https://doi.org/10.26661/hst-2022-11-88-13> (дата звернення 15.04.2025).
8. Антивакцинатор Кеннеді став міністром охорони здоров'я США. Чому його погляди лякають? 13 лютого 2025. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cg5y48pqpnngo> (дата звернення 05.04.2025).

9. Ковтун Н. М. Свобода наукового пошуку і соціальна відповідальність науковця у контексті викладання суспільних і природничих дисциплін. *Modern Methods of the Training of Social Sciences Students: Trends and the European Experience. Scientific and Pedagogic Internship*. Baia Mare (Romania), 2020. С. 9–13.

10. Йонас Ганс. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації; пер. з нім. А.Єрмоленка. Київ: Лібра, 2001. 400 с.

11. Попова А., Цибуляк Н., Лопатина Г., Сичикова Я. Академічна свобода в Україні під час війни: виклики університетів окупованих міст та напрями відновлення. *Наукові записки БДПУ. Серія Педагогічні науки*. Вип. 3. 2023. С. 88–107. DOI: 10.31494/2412-9208-2023-1-3-88-107

12. Lopatina H, Tsybuliak N., Popova A, Bohdanov I., Suchikova Y. (2023). University without Walls: Experience of Berdyansk State Pedagogical University during the war. *Problems and Perspectives in Management*. Volume 21, Special Issue, Pp. 1–11.

REFERENCES

1. Hutchens, N. H., Edmondson, M. L., & Fernandez, F. J. Academic freedom protections in national and international law. *International Encyclopedia of Education: Fourth Edition*. 2022. Pp. 174–182). URL: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-818630-5.02012-1> (дата звернення 17.01.2025) [in USA].

2. Dreyfuss S., Ryan M. Academic Freedom: The Continuing Challenge. *Portal: Libraries and the Academy*. 2016. Vol. 16. № 1. P. 1–9. URL: <https://surl.lu/crnqpw> (дата звернення 25. 03.2025) [in USA].

3. Magna Charta Universitatum, 1988. URL: <https://surl.li/itqibc> (дата звернення 21. 02.2025) [in English].

4. Merton R. King. (1968). *Social Theory and Social Structure: Toward the Codification of Theory and Research*. New York: The Free Press. 698 с. URL: <https://surl.li/avmagw> (дата звернення 02.03.2025) [in USA].

5. Ryzhko L. V. Sotsialni ta hnoseolohichni vyklyky i transformatsii naukovoho etosu (na prykladi analizu pandemii COVID-19). [Social and epistemological challenges and transformations of the scientific ethos (using the example of the analysis of the COVID-19 pandemic)]. *Nauka ta naukoznavstvo*. 2023. № 1 (119). S. 57–68. URL: <https://doi.org/10.15407/sofs2023.01.057> (data zvernennia 11.02.2025). [in Ukrainian].

6. Ziman J. (2000). *Real Science: What It is, and What It Means*. Cambridge University Press, Cambridge. 330 p. [in English].

7. Kubalskyi Oleh. Konkurentsia v nautsi ta kulturno-humanistychni tsinnosti. [Competition in science and cultural and humanistic values]. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers*. 2022. 11 (88). P. 128–137. URL: <https://doi.org/10.26661/hst-2022-11-88-13> (data zvernennia 15.04.2025) [in Ukrainian].

8. Antyvaktsynator Kennedi stav ministrom okhorony zdorovia SShA. Chomu yoho pohliady liakaiut? [Anti-vaccine Kennedy becomes US health secretary. Why are his views scary?]. 13 liutoho 2025. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cg5y48pqpnngo> (data zvernennia 05.04.2025) [in Ukrainian].

9. Kovtun N. M. Svoboda naukovoho poshuku i sotsialna vidpovidalnist naukovtsia u konteksti vykladannia suspilnykh i pryrodnych dystsyplin. [Freedom of scientific research and social responsibility of a scientist in the context of teaching social and natural sciences]. *Modern Methods of the Training of Social Sciences Students: Trends and the European Experience. Scientific and Pedagogic Internship*. Baia Mare (Romania), 2020. S. 9–13. [in Ukrainian].

10. Yonas Hans. (2001). *Pryntsyp vidpovidalnosti. U poshukakh etyky dlia tekhnolohichnoi tsyvilizatsii* [The Principle of Responsibility: In Search of Ethics for a Technological Civilization]. Kyiv: Libra. 400 s. [in Ukrainian].

11. Popova A., Tsybuliak N., Lopatina H., Sychikova Ya. Akademichna svoboda v Ukraini pid chas viiny: vyklyky universytetiv okupovanykh mist ta napriamy vidnovlennia. [Academic freedom in Ukraine during the war: challenges for universities in occupied cities and directions for restoration]. *Naukovi zapysky BDPYU. Serii Pedagogichni nauky*. Vyp. 3. 2023. S.88–107. DOI: 10.31494/2412-9208-2023-1-3-88-107 [in Ukrainian].

12. Lopatina H, Tsybuliak N., Popova A, Bohdanov I., Suchikova Y. University without Walls: Experience of Berdyansk State Pedagogical University during the war. *Problems and Perspectives in Management*. 2023. Volume 21, Special Issue, Pp. 1–11. [in English].

Kovtun Natalia Mykhailivna
Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of the Department of
Philosophy and Political Science
Zhytomyr Ivan Franko State University
40, Velyka Berdychivska str., Zhytomyr, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5529-8655

FREEDOM OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE IN THE CONTEXT OF SOCIAL UNCERTAINTY: EPISTEMOLOGICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

Introduction. *In the situation of social uncertainty caused by the COVID-19 pandemic, the accelerated transition to a qualitatively new technological system of production, and the rise of military aggression, terrorism, and extremism in the modern world, the scientific community is faced with the urgent need to define the boundaries of scientific knowledge, the level of freedom of scientific research, and the responsibility of scientists for the results of their work.*

Purpose and objectives of the study. *The purpose of the study is to analyze the nature, epistemological and methodological characteristics of freedom of scientific research in a situation of social uncertainty and instability. The article formulates a number of tasks: to analyze the impact of the COVID-19 pandemic on the freedom of scientific knowledge; to reveal the paradigm shift in the freedom of scientific knowledge under the influence of the emergence of weapons of mass destruction and the use of the «ethics of fear»; to find out the impact of military conflicts on the freedom of scientific knowledge.*

The methodological and theoretical foundations *of the study are based on the methodology of systematic, comparative and hermeneutical analysis.*

Results and conclusions of the study. *Freedom of scientific knowledge implies both the possibility of free choice of research topics, open and unfiltered access to information, and must be consistent with the requirements of academic integrity and may contain controversial and unpopular ideas. A qualitative change in approaches to the freedom of scientific knowledge occurred due to the transformation of humanity in the twentieth century into a collective subject of activity that is fully responsible for the consequences of its activities. At the same time, freedom of scientific knowledge is based on such universal principles as universalism, collectivism, disinterest and organized skepticism. At the same time, under the influence of the commercialization of scientific research, scientists are increasingly focused on customers, property, locality, authoritarianism, and expertise, which significantly limits the freedom of scientific research.*

During the COVID-19 pandemic, the freedom of scientific knowledge was characterized by a revival of international scientific communication, as well as a content and thematic imbalance in scientific publications, a general reduction in the number of scientific publications, the spread of anti-vaccination movements, and the formation of distrust in the expert opinions of scientists. In the context of military operations, freedom of scientific knowledge is directly restricted through censorship, persecution of scientists, closure or relocation of scientific institutions and centers, loss of scientific material, technical and information bases, etc.

Key words: *science, scientific knowledge, freedom of scientific knowledge, epistemology and methodology of scientific knowledge, social uncertainty.*